

A civil dimenzió

Most, hogy a konstruktív bizalmatlansági indítvány parlamenti tárgyalásával egy időben a Kossuth téren (megismételve a két héttel ezelőtti Hősök terei megmozdulást) a Civil Összefogás Fórum (CÖF) rendez(ett) demonstrációt, talán nem érdektelen röviden áttekinteni, hogy mit is jelent a hazai politikában az ún. civil dimenzió. Megkockáztatjuk ugyan, hogy a civil társadalom eme legújabb csúcsszervezete – legalábbis rövidtávon – nem éri el a célját (azaz nem sikerül kieroszakolnia a parlament feloszlatását), ám az is megjósolható, hogy az ebben a szervezetben politizáló civilek korántsem elégszenek majd meg ennyivel, s valóban folytatni fogják akcióikat, nyilván – ahogy meg is hirdették – egészen a most felálló Bajnai-kormány bukásáig.

Először is szögezzük le, hogy a civil társadalom a liberális demokrácia elengedhetetlen és elemien fontos része. Azonban a problémák már magánál a fogalomnál elkezdődnek: hogyan is definiálható a civil társadalom fogalma? A nyugat-európai példák arra intenek, hogy különbséget tegyünk a civil társadalom politikától jórészt *független* és attól *függő* dimenziói között. A nyugati demokráciák voltaképpen attól emelkedetek naggyá, és attól válhattak számunkra mércévé, mert képesek voltak biztosítani állampolgáraik gazdasági és életvitelbeli függetlenségét a nagypolitikától vagy a kormányzattól. A szabad polgári-felhalmozói tevékenység alapozta meg a korai civil szférát a kapitalizmus kezdetén, s ezt a gazdasági-vállalkozói szabadságot bástyázták körül azután mind sokrétűbben az elmúlt évszázadban és évtizedekben.

Magyarországon azonban – egy röpke pillantással is megállapíthatjuk ezt – ilyen fajta civil társadalom szinte soha nem létezett, vagy csak nagyon vékony volt. A munka és a vállalkozás szabadságát itthon mindig súlyosan béklyózták, s nem véletlen, hogy már a 19. század végén, a 20. század elején elterjedt nálunk a *színlelt kapitalizmus* kifejezés, ami arra utalt, hogy az állam szintjén létezik ugyan egy „kényszerkapitalizálódás”, látszólag piacra termelés, ám a társadalom szintjén ennek

nincs megfelelője; a társadalom sem intézményeiben, sem pedig mentalitásában, szellemiségében nem kapitalizálódik.

De ha nincs piac, nincs kapitalizmus, nincs vállalkozói felhalmozás, van ellenben hatalmas lecsúszó népesség, óriási társadalmi elégedetlenség és társadalmi egyenlőtlenség, akkor ne csodálkozzunk, ha a civil társadalomnak Magyarországon egy meglehetősen egyoldalú felfogása fejlődik ki. Ebben az egyoldalú felfogásban a civil társadalom valójában soha nem a gazdaság és a vállalkozás szférájában létezik, hanem meglehetősen közel áll a politikához, mondhatni: a politika segédcsapata, a lecsúszók, leszakadók, igazságra vágyók *politikai* társadalma, a hatalommal elégedetlen emberek gyűjtőhelye. Mint ahogyan ezt látjuk napjaink legújabb civil társadalmi szerveződésénél, a Civil Összefogás Fórumnál is.

A CÖF legnagyobb ütőkártyája persze – ezt érdemes tudatosítani - a népakarat sajátos értelmezése Magyarországon. A népakaratot egyrészt a hatályos alkotmány (2.§, 2. pont) erőteljesen kidomborítja, amikor így fogalmaz: „A Magyar Köztársaságban minden hatalom a népé, amely a népszuverenitást választott képviselői útján, valamint közvetlenül gyakorolja”, másrészt azonban a politikai osztály egy része és a közvélemény ugyancsak egy nem csekély hányada erőteljesen vitatja is. Talán nem túlzás azt mondani, hogy a „nép”, a „társadalom”, a „közvélemény”, a „népakarat” fogalmak a mai Magyarországon roppant alulpreferáltak, nem ritkán negatív felhangokkal terheltek, miközben a probléma forrása maga az alkotmány, amely először is fennen deklarálja az „oszthatatlan” néphatalmat, majd utána rögvest ketté is osztja közvetett és közvetlen néphatalomra.

Ebben a felfogásban felsejlik valami a liberális demokráciák önkorlátozó hajlamából, hogy ti. a népet a képviselőkön keresztül, a képviselőket pedig a szélesebb értelemben vett népen keresztül kontrolláljuk és korlátozzuk, azonban a hatályos magyar alkotmány frazeológiája mégsem a klasszikus liberális demokráciák lényegét sűríti magába, hanem egy meglehetősen anakronisztikus (s bizony még az 1949-es alkotmány szellemiségét is magán viselő) szemléletet, amelyben nincs tisztázva a viszony az úgynevezett nép és annak képviselői között. Már ennyi is elég annak kimondásához, hogy helyes volna az Alkotmány megváltoztatása, s a civil

társadalom összetettebb fogalmának legalább a körvonalazása és közelítése a fentebb már említett nyugat-európai felfogáshoz. Ehelyett a hatályos alkotmányban a társadalom valójában csak *politikai* kontextusban létezik, amit jól mutat a 3.§ is: „A társadalom egyetlen szervezetének, egyetlen állami szervnek vagy állampolgárnak a tevékenysége sem irányulhat a hatalom erőszakos megszerzésére vagy gyakorlására, illetőleg kizárólagos birtoklására. Az ilyen törekvésekkel szemben törvényes úton mindenki jogosult és egyben köteles fellépni”. De hát miért is „kellene” a társadalom bármely szervezetével kapcsolatban a „a hatalom erőszakos megszerzésétől” félni? S mit jelenthet az a homályos megfogalmazás, hogy mindenki jogosult és *egyben* köteles is fellépni, ha ilyen jelenségeket tapasztal?

Nézetünk szerint csakis azt, hogy Magyarországon a civil társadalom szférája valójában egy „második” politikai szféra, ahonnét egyáltalán nem olyan (politikailag semleges) akciók indulnak ki, mint amilyenek a nyugati civil szféra sajátosságai, hanem eminensen politikai akciók. S valóban: ha megnézzük például a CÖF fellépését és eddigi működését, abban a civil társadalomra jellemző vonás mindösszesen annyi, hogy a CÖF *nem pártpolitikai* szereplő. Öntudatosan civilnek nevezik magukat, és valójában az Alkotmánynak ama fenti kitételét lovagolják meg, miszerint a nép a hatalmát közvetlenül *is* gyakorolja, sőt ehhez hozzáteszik, hogy a mostanihoz hasonló „zűrzavaros” időkben kifejezetten növelni kell az állampolgári részvétel szerepét a képviselő rovására. Hiszen ha a képviselők nem tudják, mi a dolguk (értsd: képtelenek saját önfeloszlatásukra), akkor erre a civileknek kell emlékeztetniük őket. Ily módon tehát a Civil Összefogás Fórum eminensen politizáló civil csúcsszervezet, s különösebben nem emlékeztet a nyugati kapitalizmusok civil társadalmára.

Mindazonáltal egy dolgot még leszögezhetünk: ha egy országban felbolydul a politikai aréna (ez történt nálunk 2006 nyarától), ez a felkavarodás a politikát körülfonó mozgalmi szférára is kisugárzik. A hatalom birtokosai hiába akarják kisebbiteni, az „Őszöd szindróma” van annyira erős, hogy a társadalom minden szférájára kiterjedjen, kiváltva a társadalom egy nem csekély részének ellenállását vagy önszerveződését. Más kérdés, hogy ezt az önszerveződést sokan (tévesen) a civil társadalom ébredésének gondolják. Nem az, mert nincs mondanivalója a

magyar társadalom strukturális változásának kérdéséhez, s nem is kecsegtet azzal, hogy működése eredményeképpen átalakulhat a magyar társadalom belső szerkezete, megváltozhat a viszonya a kapitalizmushoz. Ennek hiányában azonban mind a fenti, mind sok más szervezetre tanácsosabb a *politikai*, semmint a *civil* társadalom fogalmának használata. Ezzel nem lebecsüljük ezt az újonnan létrejött társadalmi szereplőt, hiszen ha nem is nevezhető a nyugatias értelemben vett civil társadalom megtestesítőjének, szerepe mégis ráirányíthatja a figyelmet arra, hogy a politikai diskurzusban nem pusztán csak a pártoknak lehet szerepe. Márpedig Magyarországon az 1989-ben létrejött demokratikus rendszerben szinte csak a pártok, illetve a „hagyományos” érdekképviselői szervek vívták ki maguknak a legitim tárgyalópartneri szerepet. Olyan komoly válsághelyzetben azonban, mint amilyen a mai, felmerül a kérdés: lehet-e, kell-e bővíteni a tárgyalófelek számát, s ha igen, kiknek és milyen alapon lehet bekerülni a mérvadó tárgyalók közé? A CÖF ráértett valamire, s ez az, hogy a politizáló társadalom a nyugati demokráciákban is szerepet játszik a politika formálásában. Ezt a felismerést vehemensen és nagy politikai hittel kívánja érvényesíteni, nem is sejtven talán, hogy az ilyen jellegű politikai társadalomnak nagyok a hagyományai Magyarországon. Mi pedig hozzátehetjük: megbolydult politikai helyzetekben az elmúlt 150 évben mindig *csak ilyen* mozgalmak erősödtek meg, miközben égetően hiányzik egy másik hagyomány, a nyugatias civil társadalom, amely voltaképp egy ország gazdasági fejlődése és fellendülése múlik. 2009-ben ott tartunk tehát, hogy a politikai társadalom kezd kifejlődni, miközben a civil társadalom pontosan ugyanolyan siralmas állapotban van, mint másfél évszázada mindig.